DOI: 10.31648/pw.12118

Marta Sara Stempień
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6463-0445
University in Siedlce

SKRAJNIE PRAWICOWY TERRORYZM W EUROPIE WSCHODNIEJ

Far-right terrorism in Eastern Europe

Abstract: Far-right movements are part of a "non-civil socjety" characterized by the acceptance of violence as a means of political struggle, racism and xenophobia, anti-state ideology and anti-egalitarianism. It seems that such movements should not find a place in the mainstream political scene of democratic countries. However, reality contradicts this (Płatek 2015). As early as 2001, representatives of the extreme right won seats in the parliaments of Eastern European countries, and a large part of the population of these countries considers far-right activists to be defenders of traditional values. The spatial scope of the research in this article covers the region of Eastern Europe, with the following countries abstracted from it: Bulgaria, the Czech Republic, Poland, Romania, Slovakia and Hungary. The subject of the research is the phenomenon of terrorism in the six mentioned countries and two distinguished groups: the "Visegrad countries" and the countries of the Black Sea region. The threat of terrorism in the countries surveyed remains relatively low compared to Western Europe. However, it should be remembered that the threat of endogenous terrorism may increase due to the exacerbation of social and political conflicts.

Keywords: extremism, Eastern Europe, far-right terrorism, terrorism, European Union

Wprowadzenie

Według podziału używanego przez Wydział Statystyczny Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) do celów własnych w skład Europy Wschodniej wchodzą: Białoruś, Bułgaria, Czechy, Mołdawia, Polska, Rumunia, Rosja, Słowacja, Ukraina oraz Węgry (United Nations Statistics Division, The Statistical Yearbook, Annex I). Jest to region definiowany przez sieć powiązań czynnikami o charakterze geopolitycznym, geograficznym, etnicznym, kulturowym i społeczno-gospodarczym, implikujących zarówno konflikty, jak i współpracę.

W niniejszym artykule zbadane zostało zjawisko skrajnie prawicowego ekstremizmu w państwach zaliczanych przez Wydział Statystyczny ONZ w skład Europy Wschodniej, przynależące do Unii Europejskiej (UE; European Union – EU) oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization – NATO):

Bułgaria, Czechy, Polska, Rumunia, Słowacja oraz Węgry. Państwa te wchodzą również w skład Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE; Organization for Security and Cooperation in Europe – OSCE), Rady Europy (RE), Inicjatywy Środkowoeuropejskiej (Central European Initiative – CEI), Trójmorza (3M, Trimarium – TSI) i Bukaresztańskej Dziewiątki (B9, Bucharest Format – BF). Cztery z nich: Polska, Czechy, Słowacja i Węgry tworzą Grupę Wyszehradzką (Visegrád Four – V4), której celem jest pogłębianie współpracy pomiędzy tymi państwami. Grupa została utworzona w 1991 r. przez Polskę, Węgry i Czechosłowację jako tzw. Trójkąt Wyszehradzki (Visegrad Triangle) (Deklaracja… 1991; Fitzmaurice 1998; Gizicki 2012, 40-41). W 1992 r. po rozpadzie Czechosłowacji członkami grupy stały się Czechy i Słowacja, w związku z czym liczba członków wzrosła z trzech do czterech.

Razem z innymi państwami, w ramach UE i NATO, tworzą złożoną wspólnotę, która oferuje szereg rozwiązań wobec wielu zagrożeń i wyzwań w obszarze bezpieczeństwa, w tym terroryzmu. Jednak paradoksalnie część z tych zagrożeń i wyzwań powstała w wyniku integracji ze strukturami euroatlantyckimi. Przed rozpadem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) sowieckie satelity: Czechosłowacja, Polska i Węgry były niemal odporne na zjawisko terroryzmu (Mareš 2011, 233-253). Obecnie wszystkie postkomunistyczne państwa stoją w obliczu tego zagrożenia bezpośrednio lub pośrednio. Terroryzm nie jest zjawiskiem powszechnym w regionie, choć stanowi potencjalne zagrożenie jako zagrożenie asymetryczne, definiowane jako „myślenie, organizowanie i działanie odmienne od przeciwnika, w tym wykorzystywanie wszelkiego rodzaju różnic w szeroko pojmowanych potencjałach" (Gawliczek | Pawłowski 2003, 18; Stempień 2020, 198-213). Biorąc pod uwagę, że bezpieczeństwo każdego podmiotu regionalnego jest powiązane z bezpieczeństwem innych podmiotów, zagrożenia mogą być również pozwiązywane (teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa – Regional Security Complex Theory – RSCT). Jednym z takich zagrożeń jest terroryzm stanowiący zjawisko powszechne w wielu europejskich państwach, położonych przede wszystkim w Europie Zachodniej (zob. Buzan | Weaver 2003).

Zagrożenie terroryzmem wśród sześciu poddanych badaniu państw wynika przede wszystkim z udziału w operacjach wojskowych NATO. Państwa te mogą być również celem dżihadystów ze względu na wspieranie „dalekiego wroga" struktur takich jak Al-Kaida oraz Państwo Islamskie (Islamic State – IS), w postaci Stanów Zjednoczonych i szeroko pojętego Zachodu, a także bezpośrednie zaangażowanie w walkę z tymi organizacjami terrorystycznymi.

1. Założenia metodologiczne

Bogata literatura dotycząca terroryzmu wskazuje na stałą potrzebę pogłębiania badań nad tym zjawiskiem. Niektóre naukowe opracowania odnoszą się do problemu całościowo (zob. Hoffman 2018; Laqueur 2017; Townshend 2018), inne do jego poszczególnych aspektów, takich jak metody działania lub ideologiczne podstawy. Również literatura dotycząca skrajnie prawicowego terroryzmu w Europie jest bogata. Tu również można odnaleźć pozycje holistycznie ujmujące to zjawisko (zob. Johannes | Moritz 2022; Jones | Doxsee | Harrington 2020; Kondor | Littler 2023) oraz te dotyczące wybranych jego aspektów, takich jak geneza czy sprawcy (Deland | Minkenberg 2014; Köttig | Bitzan | Petö 2017). Niewiele jest natomiast publikacji na temat skrajnie prawicowego terroryzmu w samym regionie Europy Wschodniej.

Niniejszy artykuł ma formę studium porównawczego. Autorka dokonuje porównania zagrożenia terroryzmem wybranych podmiotów państwowych na podstawie zestawienia danych statystycznych. Celem badań jest ocena zagrożenia terroryzmem oraz identyfikacja trendów związanych z terroryzmem w regionie Europy Wschodniej w latach 2001-2023 (w niektórych przypadkach analiza obejmuje lata 2001-2020 ze względu na brak lub niepełne dane). Na potrzeby niniejszego artykułu terroryzm definiowany jest jako „bezprawne użycie lub groźba użycia siły lub przemocy przeciwko osobom lub mieniu, z zamiarem zastraszenia władz państwowych lub społeczeństwa dla osiągnięcia celów politycznych, religijnych lub ideologicznych" (Słownik terminów i definicji NATO… 2017)[1].

Jak wspomniano we wstępie, zakres przestrzenny badań obejmuje region Europy Wschodniej, z wyabstrahowanymi z niego następującymi państwami: Bułgaria, Czechy, Polska, Rumunia, Słowacja i Węgry. Przedmiotem badań jest zjawisko terroryzmu w sześciu wspomnianych państwach i dwóch wyróżnionych z nich grupach: „państwach wyszehradzkich" oraz państwach regionu czarnomorskiego. Czechy, Polska, Słowacja i Węgry należą do kręgu cywilizacji łacińskiej, co wiąże się z przyjęciem chrześcijaństwa w obrządku zachodnim, rozwinięciem instytucji opartych na prawie rzymskim oraz silnymi wpływami kultury zachodnioeuropejskiej. Z kolei Bułgaria i Rumunia, choć również chrześcijańskie, rozwijały się w ramach tradycji prawosławnej, z silnymi wpływami bizantyjskimi. Dodatkowo oba te kraje przez wieki znajdowały się pod panowaniem imperium osmańskiego, co wpłynęło na ich struktury społeczne i polityczne[2]. Terroryzm na tym obszarze nie jest zjawiskiem w pełni zbadanym. Ogólnym czynnikiem powodującym ten stan jest

---

[1] Choć literatura przedmiotu dostarcza licznych definicji terroryzmu, a prawo międzynarodowe zapewnia szereg instrumentów, w tym umów międzynarodowych i regionalnych, do zwalczania terroryzmu, to żadna z konwencji antyterrorystycznych ONZ nie zawiera definicji tego pojęcia.

[2] Uwzględnienie tych różnic kulturowo-cywilizacyjnych może pozwolić na głębsze zrozumienie odmiennych reakcji społeczeństw na zagrożenia, w tym terroryzm. Jednak z uwagi na ogranicze-

dynamika zmian zachodzących w stosunkach międzynarodowych. Drugim powodem jest koncentracja badań na innych regionach, w których zjawisko terroryzmu stanowi większe zagrożenie. Nie jest to zaskakujące, ponieważ „państwa wyszehradzkie" oraz regionu czarnomorskiego od wielu lat nie znajdują się w czołowym gronie podmiotów zagrożonych działaniami o charakterze terrorystycznym, na co wskazują dane Globalnego Indeksu Terroryzmu (zob. tabela 1).

Metody badawcze obejmują zarówno metody teoretyczne, jak i empiryczne: analizę porównawczą, analizę literatury naukowej i danych statystycznych, klasyfikację i uogólnienie. Do pozyskania danych ilościowych autorce posłużyły Global Terrorism Index (GTI) oraz Global Terrorism Database (GTD). Z badań wykluczono incydenty o wątpliwej naturze (*doubt terrorism proper*). Za wymierny efektem przeprowadzonych badań należy uznać identyfikację trendów zagrożenia terrorystycznego we wspomnianych państwach i dwóch wyróżnionych z nich grupach. Wyniki badań mogą pozwolić na wzmocnienie działań anty- i kontrterrorystycznych. Warto jednak podkreślić, że konieczne są dalsze badania ze względu na znaczny zakres przestrzenny oraz ograniczoną objętość artykułu.

Tabela 1. Miejsce Bułgarii, Czech, Polski, Rumunii, Słowacji oraz Węgier w Globalnym Indeksie Terroryzmu (Global Terrorism Index – GTI) (2014-2023)

Państwo	Pozycja w GTI / wynik*								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2022	2023
Czechy	85/0.810	68/2.484	71/2.179	83/1.889	87/1.562	102/0.866	111/0.315	86/0.291	93/0.000
Polska	124/0.000	124/0.000	130/0.000	110/0.384	102/0.719	106/0.477	114/0.239	93/0.000	93/0.000
Rumunia	124/0.000	124/0.000	130/0.000	130/0.000	138/0.000	138/0.000	135/0.000	78/1.060	84/0.682
Słowacja	124/0.000	124/0.000	130/0.000	112/0.230	126/0.115	129/0.057	131/0.029	93/0.000	58/2.784
Węgry	116/0.07	98/1.187	112/0.230	98/0.835	110/0.363	119/0.181	103/0.551	93/0.000	93/0.000

* Minimalny wynik w GTI to 0, zaś maksymalny 10. Wynik minimalny klasyfikuje państwo jako najmniej, zaś 10 jako najbardziej zagrożone zjawiskiem terroryzmu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Terrorism Index (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2022, 2023).

2. Skrajnie prawicowy ekstremizm w państwach Grupy Wyszehradzkiej a zjawisko terroryzmu

Jak wspomniano we wprowadzeniu, w skład Grupy Wyszehradzkiej wchodzą cztery państwa: Czechy, Polska, Słowacja i Węgry. Organizacja została utworzona w 1991 r. przez Polskę, Węgry i Czechosłowację, jednak w 1992 r., po rozpadzie ostatniego państwa, członkami grupy stały się zarówno Czechy, jak i Słowacja,

nia objętościowe kwestia ta nie jest przedmiotem rozważań niniejszego artykułu. Podział na kraje Grupy Wyszehradzkiej i czarnomorskie ma charakter umowny, pomocniczy.

w związku z czym liczba członków wzrosła z trzech do czterech. Państwa te tworzą wspólnotę liczącą ok. 64 mln osób. Pod względem populacji zdecydowanie największym państwem jest Polska (ok. 38,14 mln), następnie kolejno Czechy (10,61 mln), Węgry (ok. 9,63 mln) oraz Słowacja (ok. 5,47 mln) (World Population Review 2025).

Spośród wszystkich państw Grupy Wyszehradzkiej do największej liczby ataków terrorystycznych w latach 2001-2023 doszło w Czechach, ponad 54% (19/35). W ponad 57% przypadków (11 ataków) sprawców nie udało się zidentyfikować, co utrudnia przyporządkowanie tych incydentów do konkretnego podłoża ideologicznego. Mimo dużej liczby tego typu incydentów zginęły tylko 2 osoby, 26 zostało rannych (zob. tabela 2). Największy atak wydarzył się 28 czerwca 2008 r. w Brnie, gdy prawicowi ekstremiści zaatakowali podczas parady Gay Pride. Co najmniej 20 osób zostało rannych (Radio Prague International 2008).

Tabela 2. Zamachy terrorystyczne, Republika Czeska (2001-2023)

Data	Miasto	Sprawcy	Ofiary śmiertelne / ranni	Cel
2017-08-02	Guty	Nieznani	0/0	duchowni / instytucje religijne
2017-07-28	Bela pod Bezdezem	ekstremiści przeciwni imigrantom	0/0	transport
2017-06-01	Bakov nad Jizerou	ekstremiści przeciwni imigrantom	0/0	transport
2016-08-25	Praga	nieznani	0/0	instytucje rządowe
2016-02-06	Praga	neonaziści	0/1	inny
2015-07-04	Praga	Revolutionary Cells Network (SRN)	0/0	Policja
2015-07-01	Praga	Revolutionary Cells Network (SRN)	0/0	Policja
2015-06-23	Most	Revolutionary Cells Network (SRN)	0/0	Policja
2015-06-07	Praga	nieznani	0/0	instytucje rządowe
2014-08-30	Uście nad Łabą	Proletarian Solidatiry	0/0	instytucje rządowe
2014-06-02	Praga	nieznani	0/0	cywile / własność prywatna
2014-01-15	Orlov	nieznani	1/1	instytucje biznesowe
2013-01-19	Ceske Velenice	nieznani	1/0	nieznany
2011-09-02	Zlicin	nieznani	0/0	instytucje biznesowe
2009-07-09	Praga	nieznani	0/4	instytucje biznesowe
2008-06-28	Brno	nieznani	0/20	cywile / własność prywatna
2008-06-12	Praga	nieznani	0/0	cywile / własność prywatna
2003-01-10	Sumperk	nieznani	0/0	transport
2001-08-10	Liberec	neofaszyści	0/0	instytucje biznesowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Terrorism Database.

Od 2001 r. do połowy 2014 r. najczęstszym obiektem ataków były przedsiębiorstwa oraz ludność cywilna, w kolejnych latach sprawcy częściej atakowali cele powiązane z władzą, tj. obiekty rządowe oraz policję. W 2016 r., być może w związku z kryzysem migracyjnym w UE i wzrostem tendencji antyimigracyjnych, do głosu doszły siły skrajnie prawicowe: neonaziści i ekstremiści prezentujący poglądy antyimigranckie. 6 lutego 2016 r. napastnicy obrzucili ośrodek dla uchodźców w Pradze koktajlami Mołotowa. Co najmniej 1 osoba została ranna. Żadna grupa nie przyznała się do ataku. Incydent przypisywano jednak neonazistom (Trend News Agency 2016). Do dwóch incydentów doszło w 2017 r. W czerwcu pociąg zderzył się z drzewem powalonym na tory kolejowe. Do podobnego incydentu doszło w kolejnym miesiącu. Śledztwo wykazało, że nie były to przypadkowe zdarzenia, a celowe działanie. Ataku dokonał skrajnie prawicowy radykał o poglądach antyimigranckich, Jaromír Balda. Mężczyzna zostawiał notatki, aby wyglądało na to, że ataku dokonali dżihadyści. Zrobił to, żeby wzbudzić negatywne emocje wobec muzułmanów i imigracji. Co ciekawe, w 2019 r. sąd skazał 71-letniego mężczyznę na karę zaledwie 4 lat więzienia z uwagi na jego wiek i stan zdrowia (Radio Prague International 2019).

Ocena przypadków terroryzmu w Czechach nastręcza trudności, gdyż większość ich sprawców jest nieznana. Mimo tego w ostatnich latach w tym państwie nasila się poparcie dla poglądów o podłożu skrajnie prawicowym. W czerwcu 2024 r. skrajnie prawicowa koalicja Přísaha a Motoristé, na której czele stoi kontrowersyjny influencer i były kierowca wyścigowy, Filip Turek, zdobyła dwa mandaty w wyborach do Parlamentu Europejskiego, zyskując trzecią pozycję w kraju. Turek eksponował wcześniej nazistowskie symbole i wspierał symbolikę prezentowaną przez grecką neonazistowską partię polityczną Złoty Świt (Zachová 2024).

Zebrane dane wykazały, że Słowacja jest w znacznie niższym stopniu zagrożona zjawiskiem terroryzmu niż sąsiadujące z nią Czechy. W latach 2001-2023 doszło w tym państwie tylko do dwóch ataków terrorystycznych. Co ciekawe, sprawcy obu z nich zostali zaklasyfikowani jako skrajnie prawicowi ekstremiści (zob. tabela 3).

5 września 2016 r. dwóch napastników zaatakowało Alenę Krempaskę, działaczkę Instytutu Praw Człowieka, gdy wychodziła z biura w Bratysławie. Kobieta została ranna. Do zdarzenia przyznali się prawicowi ekstremiści, którzy oskarżyli ofiarę o przynależność do Partii Socjaldemokratycznej. Wszystko wydarzyło się zaledwie kilka godzin po tym, jak Krempaska i jej współpracownicy zostali werbalnie zaatakowani na wiecu zorganizowanym przez prawicowe partie parlamentarne Wolność i Solidarność (słow. Sloboda a Solidarita – SaS) oraz Zwyczajni Ludzie i Niezależne Osobistości (słow. Obyčajní Ľudia a nezávislé osobnosti – OĽaNO) (Liberties 2016). Do kolejnego skrajnie prawicowego ataku doszło kilka lat później, w 2022 r. 12 października napastnik, 19-letni Juraj Krajčík oddał osiem strzałów, zabijając dwie osoby i raniąc jedną w pobliżu baru Tepláreň, znanego jako miejsce odwiedzane przez lokalną społeczność LGBT.

Kilka godzin po ataku sprawca dokonał samobójstwa (Burke 2024). Na krótko przed atakiem opublikował w mediach społecznościowych 65-stronicowy manifest napisany w języku angielskim zatytułowany *A Call for Arms*. Manifest zawierał treści odwołujące się do białej supremacji, był nasycony poglądami antysemickimi i skierowanymi przeciwko środowisku LGBTQ+. Propagował przemoc jako jedyny sposób, w jaki biała rasa może zwyciężyć nad „wrogami". Sprawca nawiązywał także do innych prawicowych terrorystów, w szczególności do zamachowców z Oslo (2011), Christchurch (2019) i Buffalo (2022), gloryfikując ich jako „świętych" (Europol 2023, 44).

Tabela 3. Zamachy terrorystyczne, Słowacja (2001-2023)

Data	Miasto	Sprawcy	Ofiary śmiertelne / ranni	Cel
2022-10-12	Bratysława	ekstremiści przeciwni społeczności LGBT	2(+1)/1	instytucje biznesowe
2016-09-05	Bratysława	skrajnie prawicowi ekstremiści	0/1	organizacje pozarządowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Terrorism Database.

Mimo że Słowacja odnotowała tylko dwa przypadki ataków terrorystycznych, państwo to od dawna boryka się ze wzrostem poparcia dla ideologii skrajnie prawicowych. Jan Bencik, któremu media nadały przydomek „łowca faszystów", zdemaskował, że poglądy takie prezentuje wielu członków Kotleby – Partii Ludowowej Nasza Słowacja (słow. Ľudová strana – Naše Slovensko – ĽSNS), skrajnie prawicowej partii o neonazistowskich korzeniach. Kilkanaście miesięcy po ataku w październiku 2022 r. okazało się, że Krajčíkowi mógł udzielać pomocy ekstremista mieszkający w Stanach Zjednoczonych, który nie został jeszcze zidentyfikowany. Niepokojący jest również fakt, że według raportu Europolu z 2023 r. na Słowacji dochodzi do aresztowań osób powiązanych z prawicowymi kręgami ekstremistycznymi, oskarżonych o rozpowszechnianie w Internecie instrukcji dotyczących domowej produkcji automatycznej broni palnej z części wyprodukowanych za pomocą drukarek 3D, a także za posiadanie broni wydrukowanej w 3D lub jej części. W maju 2022 r. 22-letni Słowak, wykazujący poparcie dla białej supremacji, został oskarżony o publikowanie instrukcji dotyczącej domowej produkcji automatycznej broni palnej poprzez łączenie części pozyskanych z druku 3D z częściami metalowymi modyfikowanymi w domu, instrukcje dotyczące produkcji materiałów wybuchowych i min, a także instrukcje przeprowadzania ataków na infrastrukturę komunikacyjną, wodociągową i elektryczną. Działał zarówno na terytorium Słowacji, jak i w Czechach, gdzie studiował. Dochodzenie ujawniło ponadnarodowy charakter stworzonej przez podejrzanego sieci, która rozciągała się również poza Unię Europejską (Europol 2023, 18, 47).

W Polsce – kolejnym państwie Grupy Wyszehradzkiej – w latach 2001-2023 odnotowano osiem zamachów, co stanowi ponad 22% incydentów w regionie. Trzech z nich dokonali ekstremiści powiązani z ideologią skrajnie prawicową, w przypadku trzech kolejnych sprawcy pozostali niezidentyfikowani, zaś po jednym zamachu dokonali anarchiści oraz antyrządowy ekstremista (zob. tabela 4). Dane z lat 2001-2023 wskazują, że zagrożenie zjawiskiem terroryzmu w Polsce jest niewielkie, szczególnie w porównaniu z liczbą ludności. Pomimo blisko czterokrotnie większej populacji w porównaniu z Czechami liczba ataków była ponad dwukrotnie niższa (por. tabele 2 i 4).

Tabela 4. Zamachy terrorystyczne, Polska (2001-2023)

Data	Miasto	Sprawcy	Ofiary śmiertelne / ranni	Cel
2020-05-25	Łódź	ekstremiści teorii spiskowych	0/0	infrastruktura telekomunikacyjna
2020-05-23	Łódź	ekstremiści teorii spiskowych	0/0	infrastruktura telekomunikacyjna
2018-08-01	Warszawa	nieznani	0/0	cywile / własność prywatna
2017-02-15	Kłodawa	nieznani	0/0	Policja
2016-05-23	Warszawa	anarchiści	0/0	Policja
2016-05-19	Wrocław	ekstremiści przeciwni imigrantom (podejrzani)	0/1	transport
2010-10-19	Łódź	antyrządowi ekstremiści	1/1	rząd
2001-08-19	Koszelówka	nieznani	0/4	turyści/biznes

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Terrorism Database.

Jedynym śmiertelnym w skutkach atakiem w Polsce, zaklasyfikowanym przez GTD jako terrorystyczny, był ten z 19 października 2010 r. 62-letni antyrządowy ekstremista, Ryszard Cyba, zaatakował biuro Prawa i Sprawiedliwości (PiS) w Łodzi. W ataku zginęła jedna osoba, a druga została ranna. Cyba był uzbrojony w nóż, pistolet i paralizator. Sprawcę skazano na dożywocie (Newsweek 2012). Cybę skazano za dokonanie zabójstwa kwalifikowanego z art. 148 § 2 pkt 4, czyli zabójstwa dokonanego przy użyciu broni palnej, oraz usiłowanie zabójstwa z art. 13 § 1 w zw. z art. 148 § 1 k.k. W GTD zdarzenie to określono jako działanie terrorystyczne.

W przypadku dwóch incydentów, do których doszło w Polsce w 2020 r., sprawcy zostali zaklasyfikowani jako ekstremiści teorii spiskowych (*conspiracy theory extremists*). Niektóre analizy pokazują, że zwolennicy teorii spiskowych wspierający narracje ekstremistyczne mogą wykazywać powiązania z prawicowymi grupami ekstremistycznymi (Farinelli 2021). W przypadku włączenia tych dwóch ataków do grupy skrajnie prawicowych większość z ataków dokonanych w Polsce, w których

zidentyfikowano sprawców, stanowiła ataki o tym charakterze (3/5). W Polsce widoczny jest wzrost tendencji skrajnie prawicowych na przestrzeni ostatnich lat nie tylko w kwestiach światopoglądowych, ale często także gospodarczych.

> Główne założenia polityczne polskiej skrajnej prawicy odnoszą się do pojęcia tradycyjnej tożsamości narodowej określanej poprzez katolicyzm, język polski oraz polską etniczność. Na początku lat dziewięćdziesiątych jednym z głównych elementów ideologii skrajnej prawicy w Polsce był antysemityzm. W późniejszym okresie bardziej istotne stały się kwestia przystąpienia Polski do Unii Europejskiej i walka z mniejszościami seksualnymi (Płatek 2015, 4).

W latach 90. XX w. ataki na przeciwników politycznych były domeną skinheadów, zaś na początku XXI w. aktywność skrajnej prawicy powiązana była z Ligą Polskich Rodzin (LPR) i reaktywacją Młodzieży Wszechpolskiej (MW). W czasach gdy przedstawiciele LPR zasiadali w parlamencie, przemoc stosowano otwarcie w miejscach publicznych i podczas ulicznych demonstracji. W latach 2001--2007 rozpowszechniły się blokady marszy ruchu LGBT. W latach 2008-2013 działania skrajnej prawicy zdominowane zostały przez trzech aktorów: Młodzież Wszechpolską, Narodowe Odrodzenie Polski (NOP) i Obóz Narodowo-Radykalny (ONR). Nastąpiło również przeniesienie środka ciężkości dyskursu politycznego z wcześniejszej koncentracji na wrogach politycznych i polityce międzynarodowej w kierunku kwestii obyczajowych, takich jak wychowywanie dzieci i młodzieży oraz działalność ruchów LGBT i ruchów proaborcyjnych (Płatek 2020, 128, 145).

Węgry, podobnie jak wszystkie inne państwa Grupy Wyszehradzkiej, nie są wolne od terroryzmu skrajnie prawicowego. Choć sprawcy tylko dwóch spośród sześciu ataków zostali zidentyfikowani, to właśnie tych zamachów dokonali neonaziści. W październiku 2019 r. sprawcy podpalili żydowskie centrum społeczności Aurora w Budapeszcie. Żadna grupa nie przyznała się do incydentu, jednak atak przypisywany jest neonazistowskim ekstremistom. Jedynym śmiertelnym w skutkach atakiem na Węgrzech, zaklasyfikowanym przez GTD jako terrorystyczny, był ten z 24 lutego 2009 r. Robert Csorba i jego 5-letni syn zostali zastrzeleni, gdy próbowali uciec z podpalonego domu. Początkowo nie wiadomo było, czy atak na członków społeczności romskiej miał podłoże rasistowskie, bo sprawcy pozostali nieznani i żadna grupa nie przyznała się do odpowiedzialności[3]. Dopiero w 2013 r. węgierski sąd skazał czterech neonazistów za zabójstwa romskich rodzin podczas fali przemocy na tle rasistowskim w 2008 i 2009 r., która wstrząsnęła krajem i doprowadziła do oskarżeń, że policja nie zapewniła ochrony prześladowanej mniejszości. Sprawcy zabili w tym czasie sześciu Romów i zranili kilku innych w starannie zaplanowanych mordach na terenie całego kraju (Dunai 2013) (zob. tabela 5).

---

[3] W przypadku tego ataku w bazie GTD w kolumnie sprawcy widnieje wpis „nieznani".

Tabela 5. Zamachy terrorystyczne, Węgry (2001-2020)

Data	Miasto	Sprawcy	Ofiary śmiertelne / ranni	Cel
2019-10-23	Budapeszt	neonaziści	0/0	duchowni / instytucje religijne
2016-09-24	Budapeszt	nieznani	0/2	Policja
2014-01-13	Budapeszt	nieznani	0/0	instytucje biznesowe
2009-02-24	Tatarszentgyory	neonaziści	2/0	cywile / własność prywatna
2008-04-18	Budapeszt	nieznani	0/0	transport
2008-04-17	Budafok	nieznani	0/0	instytucje biznesowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Terrorism Database.

W 2022 r. na Węgrzech doszło do dwóch istotnych zdarzeń. Pierwsze nastąpiło w lutym, pod nazwą Dzień Honoru, jako zgromadzenie i marsz upamiętniający bitwę podczas II wojny światowej, w którym oddziały niemiecko-węgierskie zostały otoczone przez sowieckie wojska na zamku Budzie w lutym 1945 r. Drugim był kwietniowy koncert neonazistowski Brutal Hardcor Night, w którym wzięło udział ponad 700 osób, w tym aż 500 obcokrajowców. Krajobraz polityczny w postkomunistycznych Węgrzech został zdominowany przez narodowych konserwatystów z FIDESZ (węg. Fiatal Demokraták Szövetsége) i socjalistów z Węgierskiej Partii Socjalistycznej (węg. Magyar Szocialista Párt – MSZP). Korupcja i stagnacja gospodarcza znacznie osłabiły ukształtowany w tym czasie węgierski system dwupartyjny. W świetle wyników wyborów parlamentarnych z 2014 r. skrajnie prawicowa partia Jobbik (Ruch na rzecz Lepszych Węgier, węg. Jobbik Magyarországért Mozgalom) stała się trzecią najsilniejszą partią (Petsinis 2015, 272-287). W wyborach z 2018 r. stała się drugą siłą w Zgromadzeniu Narodowym, zaś w 2022 r. jako część koalicji partii oraz ruchów politycznych stojących w opozycji do rządu Viktora Orbana i partii Fidesz, Zjednoczeni dla Węgier (węg. Egységben Magyarországért), podtrzymała ten status, choć z mniejszą liczbą mandatów.

Podsumowując, w państwach Grupy Wyszehradzkiej w latach 2001-2020 doszło do 35 zamachów. Jedynie 5 z nich przyniosło ofiary śmiertelne (ok. 14%). Ponadto w przypadku 19 incydentów nie udało się wykryć sprawców (ok. 54 %). Spośród 16 pozostałych 10 dokonali sprawcy kierujący się ideologią ruchu skrajnie prawicowego (62,5%). Ostatniego skrajnie prawicowego ataku na terytorium państw Grupy Wyszehradzkiej dokonano w październiku 2022 r. w Bratysławie[4]. Wielu uznałoby powyższe za fakty świadczące o względnie niskim poziomie zagrożenia terroryzmem o motywach związanych z ideologią ultraprawicową w tym regionie. Nie należy jednak zapominać, że terroryzm o tego typu podłożu rodzi się w powiązaniu z narastającą nienawiścią do konkretnej grupy lub grup osób, a tego typu tendencje są już od dawna dostrzegalne w regionie, o czym świadczą opisane

4 Stan na czerwiec 2024 r.

powyżej wydarzenia, tj. Dzień Honoru. Niepokojący jest również fakt, że przemoc prawicowych ekstremistów wobec różnego rodzaju mniejszości nasila się.

3. Skrajnie prawicowy ekstremizm w państwach regionu czarnomorskiego a zjawisko terroryzmu

Region czarnomorski jest newralgicznym punktem z uwagi na przecięcie szlaków komunikacyjnych między Europą i Bliskim Wschodem, a także między Bałkanami Wschodnimi a Południowym Kaukazem. Stabilność regionu Morza Czarnego ma priorytetowe znaczenie dla europejskiej geopolityki. W regionie czarnomorskim zlokalizowane są trzy państwa członkowskie NATO (Bułgaria, Rumunia i Turcja), z czego dwa należą do Unii Europejskiej (ok. 6,71 mln Bułgaria oraz ok. 18,91 mln Rumunia) (World Population Review 2025). Niestabilność tego regionu ma zatem bezpośredni wpływ na te organizacje.

W latach 2001-2023 w Bułgarii odnotowano 14 ataków terrorystycznych, w których zginęło 9 osób. Aż 3 z nich przyniosły ofiary śmiertelne (zob. tabela 6). Do największego ataku doszło 18 lipca 2012 r. Zamachowiec-samobójca zdetonował ładunek wybuchowy w autobusie izraelskich turystów w Burgas. W ataku zginęło co najmniej 6 pasażerów, a 30 zostało rannych. Żadna grupa nie przyznała się do odpowiedzialności, jednak atak przypisano Hezbollahowi (BBC 2020).

Tabela 6. Zamachy terrorystyczne, Bułgaria (2001-2023)

Data	Miasto	Sprawcy	Ofiary śmiertelne / ranni	Cel
2020-07-05	Sofia	Ekstremiści przeciwni społeczności LGBT	0/0	Instytucje biznesowe
2018-05-11	Cherven Bryag district	nieznani	0/1	dziennikarze i media
2016-10-27	Sofia	nieznani	0/1	organizacje pozarządowe
2015-06-21	Sofia	nieznani	0/0	rząd
2013-05-11	Petrich	nieznani	0/0	rząd
2013-04-06	Haskovo	nieznani	0/0	instytucje biznesowe
2013-01-19	Sofia	nieznani	0/0	rząd
2012-07-18	Burgas	Hezbollah (podejrzany)	6(+1)/30	turyści
2012-06-29	Sandanski	nieznani	1/0	cywile / własność prywatna
2011-07-19	Sofia	nieznani	0/0	rząd
2011-07-19	Sofia	nieznani	0/0	rząd
2008-08-07	Varna	nieznani	0/0	instytucje biznesowe
2002-10-09	Sofia	nieznani	1/0	cywile / własność prywatna
2001-03-12	Sofia	nieznani	0/0	rząd

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Terrorism Database.

Do innego, śmiertelnego w skutkach zamachu, doszło 29 czerwca 2012 r. Przed biurami partii Evroroma w mieście Sandanski eksplodowało urządzenie wybuchowe umieszczone w paczce. Przechodzień podniósł przedmiot, w wyniku czego został ranny, a następnie zmarł z powodu odniesionych obrażeń. Żadna grupa nie przyznała się do ataku 1 października 2024 r. Sąd Najwyższy Bułgarii wydał kontrowersyjną decyzję, w której uniewinnił czterech oskarżonych w powodu niewystarczających dowodów (European Roma Rights Centre 2024). Do trzeciego zamachu doszło we wrześniu 2002 r. w centrum Sofii. Eksplodował samochód przejeżdżający obok szkoły. W wybuchu zginął kierowca samochodu, Hristomira Atanasova, nikt inny nie został ranny. Sprawcy i motyw zamachu pozostały nieznane.

Podobnie jak w przypadku Czech czy Węgier ocena przypadków terroryzmu w Bułgarii nastręcza trudności, gdyż większość ich sprawców jest nieznana. Nie udało się ustalić tożsamości i/lub przynależności do grupy sprawców aż 12 z 14 ataków (ok. 85%). Co ciekawe, Bułgaria w przeszłości wolna od skrajnie prawicowego terroryzmu doświadczyła tego zjawiska w 2020 r., co może potwierdzać hipotezę związaną z przenikaniem się zagrożeń w regionalnych kompleksach bezpieczeństwa.

O niesłabnących w regionie tendencjach prawicowych świadczą wydarzenia takie jak coroczny Marsz Łukowa odbywający się w Sofii. Jest to procesja żałobna ku czci generała Christo Łukowa, ministra wojny w latach 1935-1938, który zginął tragicznie w zamachu przeprowadzonym przez komunistów w 1943 r. Organizowane od 2003 r. przez działaczy Bułgarskiego Związku Narodowego wydarzenie przyciąga prawicowych ekstremistów z całej Unii Europejskiej.

W Rumunii spośród sześciu poddanych analizie państw odnotowano najmniej ataków terrorystycznych, bo zaledwie jeden z nich. 3 kwietnia 2008 r. w Bukareszcie na stacji benzynowej w pobliżu hotelu, w którym przebywali oficjele NATO, doszło do incydentu, w którym ranna została jedna osoba. Żadna grupa nie przyznała się do ataku.

Tabela 7. Zamachy terrorystyczne, Rumunia (2001-2023)

Data	Miasto	Sprawcy	Ofiary śmiertelne / ranni	Cel
2008-04-03	Bukareszt	nieznani	0/1	instytucje biznesowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie Global Terrorism Database.

Warto wspomnieć o tym, że w listopadzie 2023 r. policja rozpoczęła międzynarodową operację przeciwko prawicowym terrorystom w Belgii, Chorwacji, Niemczech, Litwie, Rumunii i Włoszech. Pięć osób aresztowano pod zarzutem rekrutacji, rozpowszechniania propagandy w Internecie i udostępniania instrukcji obsługi broni wydrukowanej w 3D. Mimo młodego wieku części podejrzanych dowody wskazywały na to, że istnieje ryzyko, iż niektórzy z nich wkrótce podejmą realne

działania (European Union Agency for Criminal Justice Cooperation 2023). Aktywność służb wskazuje na to, że również Rumunia narażona jest na radykalizację i rekrutację ze strony skrajnie prawicowych ekstremistów.

Zakończenie

Zagrożenie terroryzmem w objętych badaniem państwach utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie w porównaniu z Europą Zachodnią. Należy jednak pamiętać, że zagrożenie ze strony endogennego terroryzmu może nasilać się w związku z zaostrzeniem się konfliktów społecznych i politycznych. Trzeba również pamiętać, że terroryzm skrajnie prawicowy rodzi się w powiązaniu ze zwiększającą się nienawiścią do konkretnej grupy lub grup osób oraz przemocą wobec różnego rodzaju mniejszości, a tego typu tendencje są już od dawna dostrzegalne zarówno w państwach Grupy Wyszehradzkiej, jak i w państwach regionu czarnomorskiego. Świadczą o tym opisane powyżej wydarzenia, tj. Dzień Honoru (Węgry) czy Marsz Łukowa (Bułgaria), w których udział biorą prawicowi ekstremiści z całej Unii Europejskiej. Ponadto obywatele poddanych badaniu państw biorą udział w wydarzeniach organizowanych przez organizacje ultraprawicowe poza granicami własnych państw. Na początku września 2022 r. Veneto Fronte Skinheads zorganizowali we Włoszech międzynarodowe trzydniowe wydarzenie *Return to Camelot* w Cadidavid. W wydarzeniu wzięło udział ponad 1200 osób, m.in. z Bułgarii, Czech, Węgier, Polski i Rumunii, a także Austrii, Litwy, Niemiec, Serbii i Słowenii.

Wybory do Parlamentu Europejskiego, które przeprowadzono w czerwcu 2024 r., ukazały umocnienie się tendencji wzrostu popularności partii skrajnie prawicowych. Niesie to za sobą wyzwania nie tylko dla państw, w których są one widoczne, lecz także, a może przede wszystkim, dla jedności i integralności całej Unii. Wzrost znaczenia partii prawicowych i skrajnie prawicowych w parlamentach poszczególnych państw oraz w Europarlamencie może potencjalnie wpływać na dynamikę ekstremizmu politycznego i ryzyko aktów przemocy. Chociaż większość tych ugrupowań działa w ramach demokratycznych procedur, ich obecność może legitymizować radykalne narracje, co w niektórych przypadkach prowadzi do eskalacji napięć społecznych. Ruchy skrajnie prawicowe stanowią część „ruchu nieobywatelskiego" lub „społeczeństwa nieobywatelskiego", który cechuje akceptacja przemocy jako środka walki politycznej, rasizm i ksenofobia, ideologia antypaństwowa i antyegalitaryzm. Wydaje się, że tego typu ruchy nie powinny znaleźć miejsca w głównym nurcie sceny politycznej państw demokratycznych. Jednak rzeczywistość temu przeczy, od dawna bowiem nie znajduje się na peryferiach życia publicznego. Już w 2001 r. przedstawiciele skrajnej prawicy zdobyli miejsca w polskim

Sejmie, zaś duża część społeczeństwa uznała działaczy skrajnie prawicowych, w tym chuliganów, za obrońców wartości i tradycji narodowych (Płatek 2015). Podobne tendencje widoczne są w innych państwach Unii Europejskiej.

Bibliografia

BBC (2020), Bulgaria court convicts two over 2012 Burgas bus attack on Israelis, [in:] https://www.bbc.com/news/world-europe-54240101 (accessed: 20.04.2023).

Burke, J. (2024), 'You will not replace us': a deadly attack on a Slovakian gay bar – and its link to a fast-spreading racist ideology, The Guardian, [in:] Ihttps://www.theguardian.com/world/2024/jan/21/slovakian-gay-bar-attack-great-replacement-conspiracy-theoryfast-spreading-racist-ideology (accessed: 20.04.2024).

Buzan, B. | Weaver, O. (2003), Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge.

Dafinger, J. | Moritz, F. (2022), A Transnational History of Right-Wing Terrorism: Political Violence and the Far Right in Eastern and Western Europe since 1900. Londyn.

Deklaracja… (1991), Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej.

Deland, M. | Minkenberg, M. (eds.) (2024), Christin Mays In the Tracks of Breivik: Far Right Networks in Northern and Eastern Europe. Münster.

Dunai, M. (2013), Four jailed for neo-Nazi killing spree that terrified Hungary's Roma, [in:] https://www.reuters.com/article/world/four-jailed-for-neo-nazi-killing-spree-that-terrified-hungary-s-roma-idUSBRE975089/ (accessed: 11.05.2024).

European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (2023), Five right-wing terrorists arrested throughout Europe with the support of Eurojust and Europol, [in:] https://www.eurojust.europa.eu/news/five-right-wing-terrorists-arrested-throughout-europe-support-eurojust-and-europol (accessed: 20.04.2024).

European Roma Rights Centre (2024), Bulgarian Supreme Court Acquits Four in Homemade Bomb Case that Killed a Romani Man, [in:] https://www.errc.org/news/bulgarian-supreme-court-acquits-four-in-homemade-bomb-case-that-killed-a-romani-man (accessed: 15.04.2025).

Europol (2023), European Union Terrorism Situation and Trend Report 2023, [in:] https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf.

Farinelli, F. (2021), Conspiracy theories and right-wing extremism – Insights and recommendations for P/CVE Radicalisation Awareness Network. Luxembourg, [in:] https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-04/ran_conspiracy_theories_and_right-wing_2021_en.pdf.

Fitzmaurice, J. (1998), Politics and Government in the Visegrad Countries Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia. London.

Gawliczek, P. | Pawłowski, J. (2003), Zagrożenia asymetryczne. Warszawa.

Gizicki, W. (red.) (2012), Organizacje międzynarodowe wobec politycznych i społecznych problemów świata. Toruń.

Global Terrorism Index 2014, measuring and understanding the impact of terrorism (2014), The Institute for Economics and Peace, [in:] https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Terrorism-Index-Report-2014.pdf.

Global Terrorism Index 2015, measuring and understanding the impact of terrorism (2015), The Institute for Economics and Peace, [in:] http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf.

Global Terrorism Index 2016, measuring and understanding the impact of terrorism (2016), The Institute for Economics and Peace, [in:] http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf.

Global Terrorism Index 2017, measuring and understanding the impact of terrorism (2017), The Institute for Economics and Peace, [in:] https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/10/Global-Terrorism-Index-2017.pdf.

Global Terrorism Index 2018, measuring and understanding the impact of terrorism (2018), Institute for Economics and Peace, [in:] http://visionofhumanity.org/app/uploads/2018/12/Global-Terrorism-Index-2018-1.pdf.

Global Terrorism Index 2019, measuring and understanding the impact of terrorism (2019), Institute for Economics and Peace, [in:] http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf.

Global Terrorism Index 2020, measuring and understanding the impact of terrorism (2020), The Institute for Economics and Peace, [in:] https://visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf.

Global Terrorism Index 2022, measuring and understanding the impact of terrorism (2022), The Institute for Economics and Peace, [in:] https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf.

Global Terrorism Index 2023, measuring and understanding the impact of terrorism (2023), The Institute for Economics and Peace, [in:] https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2023/03/GTI-2023-web.pdf.

Hoffman, B. (2018), Inside terrorism. New York.

Jones, S. G. | Doxsee, C. | Harrington, N. (2020), The Right-wing Terrorism Threat in Europe, Center for Strategic & International Studies, [in:] https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/Jones_EuropeTerrorism_WEB%20FINAL.pdf.

Kondor, K. | Littler, M. (2023), The Routledge Handbook of Far-Right Extremism in Europe. London.

Köttig, M. | Bitzan, R. | Petö, A. (eds.) (2017), Gender and Far Right Politics in Europe. London.

Laqueur, W. (2017), A history of terrorism. New York.

Liberties (2016), Slovakian Activist Beaten; Attack Was 'Politically Motivated', [in:] https://www.liberties.eu/en/stories/slovakian-activist-girl-beaten/9840 (accessed: 11.05.2024).

Mareš, M. (2011), 'Terrorism-Free Zone in East Central Europe? Strategic Environment, Risk Tendencies, and Causes of Limited Terrorist Activities in the Visegrad Group Countries', [in:] Terrorism and Political Violence 23 (2), 233-253, [in:] https://doi.org/10.1080/09546553.2010.529389.

Newsweek (2012), Uprawomocnił się wyrok dożywocia dla Ryszarda Cyby za zabójstwo w biurze PiS, 19 kwietnia, [w:] https://www.newsweek.pl/polska/wyrok-dozywocia-dla-cyby-za-zabojstwo-w-biurze-pis-prawomocny/3j17gj9 (accessed: 19.05.2024).

Petsinis, V. (2015), The 'New' Far Right in Hungary: A Political Psychologist's Perspective, [in:] Journal of Contemporary European Studies 23 (2),1-16.

Płatek, D. (2015), Instytucjonalizacja skrajnej prawicy w Polsce. Warszawa, [w:] https://pl.boell.org/sites/default/files/uploads/2015/12/polityka_protestu_polska_platek_0.pdf.

Płatek, D. (2020), Przemoc skrajnej prawicy w Polsce. Analiza strategicznego pola ruchu społecznego, [w:] Studia Socjologiczne 4 (239), 123-153.

Radio Prague International (2008), Country's first-ever gay parade clashes with extremists, [in:] https://english.radio.cz/countrys-first-ever-gay-parade-clashes-extremists-8594598 (accessed: 17.05.2024).

Radio Prague International (2019), Pensioner jailed on terror charge over fake "jihadist" attacks, [in:] https://english.radio.cz/pensioner-jailed-terror-charge-over-fake-jihadist-attacks-8141242 (accessed: 17.05.2024).

Słownik terminów i definicji NATO AAP 6 (2017), [w:] https://wcnjik.wp.mil.pl/u/AAP6PL.pdf.
Stempień, M. S. (2020), Terrorist threat in the Visegrad Group member states in view of Global Terrorism Database and its social impact, [in:] Journal of Slavic Military Studies 33 (2), 198-213.
Townshend, C. (2018), Terrorism: A very short introduction. Oxford.
Trend News agency (2016), Czech PM condemns attack on refugee center in Prague Other News Materials, February 8, [in:] https://en.trend.az/world/other/2491229.html (accessed: 17.05.2024).
United Nations Statistics Division, The Statistical Yearbook, Annex I – Country and area nomenclature, regional and other groupings, [in:] https://unstats.un.org/unsd/publications/statistical-yearbook/files/syb58/Annex-1-EN.pdf.
World Population Review (2025), [in:] https://worldpopulationreview.com/countries (accessed: 15.04.2025).
Zachová, A. (2024), Controversial far-right coalition comes third in Czech EU elections, EURACTIV.cz, [in:] https://www.euractiv.com/section/politics/news/controversial-far-right-coalition-comes-third-in-czech-eu-elections/ (accessed: 17.05.2024).